

A. KORCHAK-CHEPURKIVSKY – A FOUNDER OF THE NATIONAL HEALTH CARE SYSTEM AS A CONSTITUENT PART IN THE ESTABLISHMENT OF THE UKRAINIAN STATEHOOD (1917-1920) (ON THE 155-TH BIRTHDAY CELEBRATION)

Moskalenko V., Yavorovsky A., Sakharchuk I.

ОВКСЕНТІЙ ВАСИЛЬОВИЧ КОРЧАК-ЧЕПУРКІВСЬКИЙ: МАЛОВІДОМІ СТОРІНКИ БІОГРАФІЇ (ДО 155-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

**МОСКАЛЕНКО В.Ф.,
ЯВОРОВСЬКИЙ О.П.,
САХАРЧУК І.М.**
Національний медичний
університет
ім. О.О. Богомольця,
м. Київ

УДК: 613 (092) + 613/614 (092)
(477)

Ключові слова: О.В.Корчак-Чепурківський, вчений, влада, слідча справа, арешт, антирадянська діяльність, каральні органи, покарання, заслання, постанова, підписка.

Овксентій Васильович Корчак-Чепурківський (26.11.1857-27.11.1947) — видатний український вчений-гігієніст, епідеміолог, демограф, педагог і громадсько-державний діяч — прожив досить тривале, змістовне життя, насичене багатьма, часом драматичними, подіями.

Серед біографічних даних вченого є такі, що викликають запитання, отже потребують відповідних пояснень або уточнень. Передусім маємо на увазі 1922-1923 роки у біографії вченого. Відомо, що

саме наприкінці 1922 року О.В. Корчак-Чепурківський залишає викладацьку діяльність у Київському медичному інституті і переходить до Академії наук України, яка стає постійним місцем його роботи. У зв'язку з цим виникає перше запитання: що спонукало Овксентія Васильовича до такого вчинку? Адже педагогічній діяльності він віддав 19 чи не найкращих років свого життя і міг би з успіхом працювати за сумісництвом, як це робили тоді майже всі педагоги високого рівня кваліфікації, і в академії, і у Київському медінституті.

Дослідники життєво-творчого шляху О.В. Корчака-Чепурківського (зокрема Ганіткевич Я.В. і Голяченко І.М.) не дають на це питання прямої відповіді. Вони лише констатують, що "у 1923 р., вже після того, як його усувають від викладацької діяльності", "...він переходить на основну роботу до Всеукраїнської академії наук" [1]. Але така інтерпретація факту викликає не менш важливе запитання: чому досвідченого педагога усувають від викладацької діяльності і хто це робить?

З цим питанням тісно пов'язане й інше, не менш цікаве. Воно випливає із звіту ВУАН за 1923 рік, який подав неодмінний секретар, академік А.Ю. Кримський. У ньому про керівника кафедри народної гігієни ВУАН О.В. Корчака-Чепурківського сказано, що він "останнього року (1923 — Авт.) змушений був жити у Москві і лише тепер повернувся до Києва". Про це пише у своїй надзвичайно цікавій статті академік Ю.І. Кундієв і запитує, не даючи при цьому відповіді: "Чому його приму-

**ОВКСЕНТИЙ ВАСИЛЬЕВИЧ КОРЧАК-ЧЕПУРКОВСКИЙ:
МАЛОИЗВЕСТНЫЕ СТРАНИЦЫ БИОГРАФИИ
(К 155-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ)**

Москаленко В.Ф., Яворовский А.П., Сахарчук И.М.

В статье на основе редкостных архивных документов и других источников освещаются недостаточно исследованные страницы биографии А.В. Корчака-Чепурковского, касающиеся принудительного устранения от педагогической деятельности (1922 г.) и уточнения места пребывания ученого на заслании (1923 г.).

Ключевые слова: А.В. Корчак-Чепурковский, ученый, власть, следственное дело, арест, антисоветская деятельность, карательные органы, наказание, заслание, решение, подписка.

© Москаленко В.Ф., Яворовський О.П., Сахарчук І.М.
СТАТТЯ, 2012.

сили тривалий час (більше року) перебувати у Москві, достеменно невідомо" [2]. Від себе додамо: хто приневолив жити Овксентія Васильовича більше року поза межами України і чи дійсно у Москві?

Протягом багатьох років дослідники життєво-творчого шляху О.В. Корчака-Чепурківського, як бачимо, не могли дати чітких відповідей на означені вище питання. І лише в умовах незалежної України, коли став відносно вільним доступ до раніше засекречених архівних документів, вдалося з'ясувати низку деталей, пов'язаних з переслідуванням більшовиками у 20-х роках ХХ ст. (і пізніше) представників української інтелігенції, особливо тієї її частини, яка брала активну участь у національно-визвольних змаганнях 1917-1920 рр. Серед них, як відомо, був і О.В. Корчак-Чепурківський.

Першу слідчу справу за № 229803 проти учасників Української революції радянська тоталітарна держава завела 20 січня 1921 р. Вона отримала лаконічну назву "Дело правительства УНР" і складалася з 40 томів, в яких звинувачувалося 76 членів усіх урядів УНР періоду національно-визвольних змагань в антирадянській діяльності. Серед багатьох урядовців у цій справі фігурував і Корчак-Чепурківський О.В. як міністр народного здоров'я та державного опікування за часів Директорії (1919 р.). Начальник таємно-оперативної частини особового відділу при Державному політичному управлінні (ДПУ) України Дукельський С., характеризуючи "злочини" вченого-гігієніста і "керуючись революційною совістю", пропонував: "Щодо минулого міністра охорони здоров'я, члена партії соціал-федералістів Оксена Корчака-Чепурківського як ворога народу застосувати вищу міру покарання, але, враховуючи, що його не заарештовано, оголосити Корчака-Чепурківського О.В. поза законом" [3].

Завершуючи розгляд даної справи, А. Дукельський вва-

жав за необхідне передати її на розгляд Спеціального Надзвичайного Трибуналу. Останній мав прийняти відповідне рішення щодо кожної кандидатури персонально і повернути справу до Особового відділу Центрального управління надзвичайних комісій України для подальшої її розробки.

Проте "пролетарська держава робітників і селян" не могла до усієї української інтелігенції, передусім науково-творчої, яка тією чи іншою мірою брала участь, особливо у Києві, у національно-визвольних змаганнях 1917-1920 років, застосовувати вищу міру покарання чи оголошувати її поза законом. Адже будувати "нове соціалістичне суспільство", спираючись лише на власні сили, партія більшовиків не могла, оскільки не мала відповідних інтелектуальних кадрів. За підсумками партійного перепису 1922 р., у складі КП(б)У налічувалося лише 458 осіб з вищою освітою, тобто 0,9% усіх членів партії [4]. Отже, об'єктивні обставини змушували більшовиків залучати до побудови "нового суспільства" інтелігенцію, передусім науково-технічну та медичну. Очевидно, саме цим можна пояснити те, що О.В. Корчака-Чепурківського як відомого вченого-гігієніста та педагога не заарештували одразу, хоча він згідно зі справою "Дело правительства УНР" значився "ворогом народу".

Але це не означало, що каральні органи держави "диктатури пролетаріату" залишили О.В. Корчака-Чепурківського, як і йому подібних, поза своєю увагою. Навпаки, вони були переконані, що

майже вся дореволюційна українська інтелігенція небільшовицької орієнтації була потенційно небезпечною для радянської влади, а тому її діяльність мала пильно контролюватись, а якщо вона хоч якоюсь мірою виходила за рамки "пролетарської доцільності" — припинятися і каратися. І це підтвердили подальші події.

18 серпня 1922 р. Київським ДПУ проти О.В. Корчака-Чепурківського було заведено нову персональну слідчу справу (№ 210/7735), але вже не як на колишнього урядовця, а як на громадського діяча, педагога і організатора національної вищої медичної школи у Києві. У цій справі Овксентій Васильович звинувачувався у "руйнівній антирадянській діяльності" [5]

Щоб збагнути, у чому вбачали каральні радянські органи "руйнівну діяльність" з боку О.В. Корчака-Чепурківського, необхідно хоча б стисло охарактеризувати його громадсько-педагогічну діяльність, спрямовану на побудову національної школи, передусім вищої медичної. Ця діяльність вченого відзначалася особливою активністю у часи Української революції 1917-1920 років. Існує у Києві Українське наукове товариство, одним з організаторів і членів якого був О.В. Корчак-Чепурківський, висунуло ідею про необхідність заснування Українського народного університету для вихідців з бідних сімей і надання їм можливості навчатися рідною мовою. Такий університет за активної участі Овксентія Васильовича було створено восени 1917 р. Оцінюючи значення цієї події, він підкреслював, що "це була

ІСТОРІЯ МЕДИЦИНИ

початкова форма утворення вищої національної української школи" [6].

Згодом О.В. Корчак-Чепурківський підготував і проект закону про перетворення Українського народного університету на Український державний університет. На основі цього проекту 17 серпня 1918 року гетьманом Павлом Скоропадським приймається закон "Про утворення Українського державного університету" [7]. Деканом медичного факультету та завідувачем кафедри гігієни університету було затверджено Корчака-Чепурківського О.В. Викладання на факультеті, як і в усьому університеті, велося українською мовою. Профільні кафедри на факультеті очолили сподвижники і однодумці О.В. Корчака-Чепурківського: І.М. Константинович (патанатомія), А. Тржецієвський (фармакологія), Є.Г. Черняхівський (клінічна хірургія), М.П. Нецадименко (бактеріологія) та інші. Тут же педагогічну діяльність розпочали найближчі учні вченого Кудрицький М.А., Підгаєцький В.Я., Удовенко З.В. і дочка Овксентія Васильовича — Наталія Корчак-Чепурківська [8].

З встановленням радянської влади О.В. Корчак-Чепурківський, сподіваючись, що українська наука і культура і надалі відроджуватимуться, продовжував невтомно працювати над розвитком та вдосконаленням вищої медичної школи. Коли було створено Київський медичний інститут, він стає завідувачем кафедри загальної і соціальної гігієни та деканом медичного факультету. Тут разом з ним продовжують працювати його однодумці та учні. Разом

з тим Овксентій Васильович намагається також запросити на роботу національно свідомих професорів-медиків з інших медичних вишів України, Росії і навіть з-за кордону (тих, що емігрували), з якими листується. Усе це свідчить про те, що О.В. Корчак-Чепурківський не полишав ідеї сформувати професорсько-викладацький склад медичного факультету з висококваліфікованих фахівців-українців.

У зв'язку з цим варто зазначити, що українізаційні процеси у перші роки існування Київського медичного інституту не викликали протидії з боку інститутської адміністрації, бо відповідали державній політиці тодішньої української влади. З огляду на це українська професура, у т.ч. О.В. Корчак-Чепурківський, за підтримки Наркомату освіти, вирішили перетворити Київський медичний інститут на сразковий український медичний заклад. Однак на заваді стояла російська професура, яка, за оцінкою О.В. Корчака-Чепурківського, "їй не думала про те, щоб йти до об'єднаної радянської медичної вищої школи у Києві, а мріяла про утворення назавжди окремого Київського медичного інституту, вірніше, відновлення "Медицинского факультета российского Императорского Университета Св. Владимира" [9]. Боротьба між українською і російською "лектурами" стала настільки гострою, як писав у своєму зверненні до ЦК ВКП(б) тодішній ректор-комуніст Л.М. Левитський, що "докорінно паралізувала будь-яку творчу роботу і заважала проведеному реформ вищої школи" [10].

У цій надзвичайно складній ситуації, яка супроводжувалася невщухаючою боротьбою між українською і російською професурою, Корчак-Чепурківський О.В. цілком і беззастережно підтримував своїх колег-українців. Вже одного цього було досить, щоб звинуватити вченого у чому завгодно, у тому числі у "буржуазно-націоналістичній приналежності" чи "контрреволюційній діяльності". Саме це і стало головною причиною того, що у грудні

1922 р., в умовах загального політичного протистояння між українською науково-творчою інтелігенцією, яка намагалася хоч у галузі освіти, культури, медицини зберегти завойовані під час національно-визвольних змагань досягнення, і радянською владою було усунуто Корчака-Чепурківського О.В. від педагогічної діяльності і переходу його на наукову роботу до ВУАН.

Деталі цього усунення дає змогу відтворити виявлена у фондах Центрального державного архіву громадських об'єднань (ЦДАГО) України згадана вище справа № 210/7735.

Аналіз змісту її документів показує, що Київська губерньська надзвичайна комісія з боротьби з контрреволюцією, спекуляцією і посадовими злочинами ("преступлениями по должности") 6 серпня 1922 року доручила черговому слідчому Кайдану провести обшук і заарештувати громадянина Корчака-Чепурківського Оксена Васильовича, який звинувачувався у контрреволюційній діяльності. Такий обшук було зроблено 16 серпня 1922 р. Про це свідчить відповідний протокол, текст якого мовою оригіналу вміщуємо нижче.

№ 1

Протокол № 4

Во время обыска 16 августа 1922 г. Корчак-Чепурковско-го не оказалось дома в связи с отъездом в отпуск.

Взято для доставления в Чрезвычайную Комиссию следующее: переписка личного характера на 5 листах.

Без подпису.

ЦДАГО України.-Ф.263.-
Оп.І.-Спр.44044.-Арк.4, 5.
Оригінал. Машинопис.

Конфісковані під час обшуку 4 листи як основні речові докази "контрреволюційної діяльності" вченого зберігаються в окремих конвертах. На одному з них є штампель з позначкою "Прага", на другому — "Москва"; два інших листи — без конвертів. Зміст листів потребує спеціального дослідження.

Київське ДПУ наступного

A. KORCHAK-CHEPURKIVSKY — A FOUNDER OF THE NATIONAL HEALTH CARE SYSTEM AS A CONSTITUENT PART IN THE ESTABLISHMENT OF THE UKRAINIAN STATEHOOD (1917-1920) (ON THE 155-TH BIRTHDAY CELEBRATION)

Moskalenko V., Yavorovsky A., Sakharchuk I. The article highlights one of the least explored sides of the versatile professional activity of A. Korchak-Chepurkivsky — his extensive involvement in the development of the National Health Care system as a constituent part in the establishment of the Ukrainian statehood

in the period of functioning of the Central Rada, Hetmanship, and Directory. The special emphasis is made on his role as a head of the Sanitary Department of the Ministry of Public Health and Trusteeship, the work of which he skilfully organized as well as on his vigorous participation, as one member of the Ministerial Commission, in the elaboration of the bill on sanitation and hygiene issues. **Keywords:** statesman, A. Korchak-Chepurkivsky, the National Health system, establishment of the Ukrainian statehood, Ministry, Sanitary Department, the bill, Commission, Trusteeship.

дня, очевидно, довідавшись, що Овксентій Васильович повернувся з відпустки, вручає тому таки Кайдану ордер за № 120 такого змісту:

№ 2
Ордер № 120
Киевский Губернский Отдел
Государственного Полит.
Управления
Секретно-оперативная
часть

Поручається тов. Кайдану произвести обыск, — выемку документов и книг, наложение запрещений и ареста на товары у гр. Корчак-Чепурковскогo А.В. проживающегo по Ириненской улице, в д. № 3 и вне зависимости от обыска арестовать.

Начальник Губ. отдела
Гос. Пол. Управления
17.VIII.1922 г.

(Підпис нерозбірливий)

ЦДАГО України.-Ф.263.-
Оп.І.-Спр.44044.-Арк.3.
Оригінал. Машинопис.

Заарештували О.В. Корчака-Чепурківського у ніч з 16 на 17 серпня 1922 р. Про це свідчить датований 18 серпня 1922 р. "Довідковий лист на арештованого", який зберігається у слідчій справі. У ньому, крім повідомлення про арешт, заповнені і такі графи: "по политухету — не числиться, по розыску — не числиться, по информационно-агентурной части — не числиться" [11].

Допит взятого під варту професора Київського медичного інституту і академіка ВУАН відбувся 13 вересня 1922 р. На запитання слідчого, до якої партії він належить, Овксентій Васильович відповів, що до революції був членом ТУПу (Товариство Укра-

їнських Поступовців). Він заявив також, що реформу вищої школи загалом визнає і вітає. З тогочасними угрупованнями і течіями у лавах інтелігенції, як відзначив вчений, він мало знайомий. І додав: "Вважаю, що обов'язок інтелігенції тепер полягає у розумовій праці" [12].

Під час допиту на інше запитання слідчого, чи веде він переписку з закордоном, академік відповів, що ні з ким не листується. А конфісковані під час квартирного обшуку листи він отримав раніше від колишнього секретаря Медсекції ВУАН Сисака, Б. Матюшенка (голови крайової лікарсько-санітарної Ради, директора департаменту охорони здоров'я УНР (10.1917-01.1918); міністра народного здоров'я і опікування уряду Директорії (12.1918-01.1919) — Авт.) і М. Грушевського. Б. Матюшенко писав, що він виконав прохання академіка, який, перебуваючи свого часу у Берліні, доручав останньому передати закуплені для медсекції Академії наук книги. А Грушевський М. повідомляв, що він організував Комітет допомоги вченим, до складу якого залучив і Овксентія Васильовича без узгодження цього питання з ним. Проте пояснення Корчаком-Чепурківським О.В. причин появи у його помешканні конфіскованих листів позитивних наслідків не мало. Після допиту йому було винесено таку ухвалу:

№ 3
Постановление
от 13.IX.1922 г.
№ 210/7735

Уполном[оченная] Секретаря
отделения Черняховская

постановила привлечь его (О.В. Корчака-Чепурківського — Авт.) в качестве обвиняемого и предъявить ему обвинение в том, что он с момента Октябрьского переворота и до настоящего времени не только не примирился с существующей в России рабоче-крестьянской властью, но и не на один момент не прекращал своей антисоветской деятельности, причем в моменты внешних затруднений для РСФСР свою контрреволюционную деятельность усиливал, т.е. в преступлении предусмотренном ст. 57 Уголовного Кодекса РСФСР. Как меру пресечения уклонения от суда и следствия гр. Корчак-Чепурковскому избрать содержание под стражей.
Черняховская.

Під цією постановою є приписка: "Настоящее постановление мне объявлено" і підпис О.В. Корчака-Чепурківського.

ЦДАГО України.-Ф.263.-
Оп.І.-Спр.44044.-Арк. ІІ.
Оригінал. Машинопис.

Але того ж дня Черняхівська, очевидно порадившись зі своїм керівництвом, змінює своє рішення на інше: "На основании п. 2 лит. В Политотдела ГПУ от 16.02.22 г. полагаю в целях пресечения разрушительной антисоветской деятельности гр. Корчак-Чепурковскогo выселить из пределов РСФСР за границу" [13]. При цьому арештанту було заявлено, якщо він дасть письмове зобов'язання на добровільний виїзд за кордон, то його буде звільнено з-під варті. Корчак-Чепурківський О.В. зму-

шений був написати таке зобов'язання.

№ 4

Подписка

Я, нижеподписавшийся гр. Корчак-Чепурковский Авксентий Васильевич даю сию подписку Киевскому отделу Госполитуправления в том, что обязуюсь выехать за пределы Р.С.Ф.С.Р. не позже 25-го сентября сего года, в чем собственноручно подписываюсь. 13.IX.

А. Корчак-Чепурковский

ЦДАГО України.-Ф.263.-
Оп.І.-Спр.44044.-Арк.12.
Оригінал. Машинопис.

Результатом цього зобов'язання стало те, що вченого звільнили з-під варти і більше місяця каральні радянські органи його не турбували. Однак, судячи з документів слідчої справи, 15 жовтня 1922 р. Київська губерньська надзвичайна комісія знову зацікавилася Корчаком-Чепурківським О.В. і зажадала дати письмове пояснення, чому він не виконав попереднього зобов'язання щодо добровільного виїзду за кордон. На це Овксентій Васильович відповів, що основною причиною цього була відсутність грошей і просив звільнити його від попереднього зобов'язання. Та представник ДПУ відхилив прохання вченого. Натомість він поставив вимогу — написати нове зобов'язання, що й змушений був зробити Корчак-Чепурківський О.В.

№ 5

Подписка

Я, нижеподписавшийся гр. Корчак-Чепурковский Авксентий Васильевич, проживающий в г. Киеве, даю сию

подписку Государственному Полит. Управлению Украины в том, что, оставляя пределы У.С.С.Р. и уезжая за границу ея и Р.С.Ф.С.Р., я обязуюсь ни под каким предлогом без разрешения Советской власти не возвращаться в Советскую Россию.

15.X.22 г.

А.В. Корчак-Чепурковский

ЦДАГО України.-Ф.263.-
Оп.І.-Спр.44044.-Арк.16.
Оригінал. Машинопис.

А за 20 днів, 5 грудня 1922 р., було винесено остаточну ухвалу щодо вигнання академіка О.В. Корчака-Чепурківського з України і визначено місце його перебування за кордоном. Ось її зміст:

№ 6

Заключение

по следственному делу
№ 210/7735.

Гр-на Корчак-Чепурковского 1922 года декабря 5 дня, я, уполномоченный III гр. КРО КГОГПУ Шевцов, рассмотрев дело о гр. Корчаке-Чепурковском нашел: с момента Октябрьского переворота и до настоящего времени он не только не примирился с существующей в России в течение 5 лет Рабоче-Крестьянской властью, но и не на один момент не прекращал своей антисоветской деятельности, причем в моменты внешних затруднений для РСФСР он свою контрреволюционную деятельность усиливал.

Все это подтверждается имеющимися в деле документами.

А посему, на основании п.2 лит. Е Положения о ГНУ от 16.II.-22 года, согласно ст. 57 Уголовного Кодекса УССР и постановления ВУЦИК от 5.X. с.г. "Об административной высылке" полагаю необходимым в целях пресечения дальнейшей разрушительной антисоветской деятельности гр. Корчак-Чепурковского Аксена Васильевича выслать из пределов РСФСР, направив в гор. Штетин (Германия) сроком на 3 года, считая срок со дня выезда.

Уполномоченный III группы
Швецов

Начальник КРО (Кравец)

Согласны:

Нач. СОЧ (Перцов)

Утверждаю:

Нач. КГО ГПУ (Иванов)

ЦДАГО України.-Ф.263.-
Оп.І.-Спр.44044.-Арк.-17.
Оригінал. Машинопис.

Аналізуючи наведені документи, слід звернути увагу на деякі моменти. Зокрема, чекісти не визнавали (скажемо м'якше, майже не визнавали) факт існування, хай і формального, тоді ще незалежної Української Соціалістичної Радянської Республіки. Адже союзний договір про утворення СРСР, був підписаний, як відомо, 30 грудня 1922 р. А всі документи даної справи, пов'язаної з О.В. Корчаком-Чепурківським, охоплюють період з 16 серпня по 5 грудня 1922 р. Саме у цей час, у серпні 1922 р. було лише створено комісію оргбюро ЦК РКП(б) для підготовки проекту вдосконалення відносин між існуючими самостійними республіками. Ця комісія прийняла сталінську ідею автономізації незалежних республік. Але після втручання в її роботу Леніна, який запропонував, щоб Російська і Закавказька федерації разом з Україною і Білорусією утворили новий союз, федерацію "другого поверху". Цю ідею центральне партійне керівництво, як справедливо зазначає С.В. Кульчицький [14], використало без вагань. Було створено нову конституційну комісію за головування Й. Сталіна, яка висловила за утворення наркоматів трьох типів — злитих, об'єднаних і автономних. Злиті наркомати мали діяти на всій території майбутнього Радянського Союзу, не розрізняючи республіканських кордонів. Об'єднані наркомати відрізнялися від злитих лише тим, що підпорядковані московській колегії республіканські підрозділи дістали назву наркоматів. Статус самостійних управлінських ланок зберігали тільки шість наркоматів: юстиції, внутрішніх справ, землеробства, освіти, охорони здоров'я та соцзабезпечення [15].

Отже, Наркомат внутрішніх справ УСРР, якому підпорядковувалися ДПУ разом з Київською губернською надзвичайною комісією, всупереч існуючим нормам у відносинах між самостійними радянськими республіками, діяли за статусом злитих наркоматів, не розрізняючи республіканських кордонів. Про це свідчить переважна більшість вживаних у наведених вище документах термінів: "злочини передбачені статтею 57 Карного Кодексу РСФСР", "зобов'язують виїхати за межі РСФСР"; "не змирився з існуючою у Росії протягом п'яти років Робітничо-Селянською владою"; "від'їжджаючи за межі РСФСР"; "Оксена Васильовича вислати з території РСФСР" тощо (документи № 3-6). Складається враження, що академік О.В. Корчак-Чепурківський був громадянином РСФСР, а не УСРР. А це говорить про те, що каральні органи, які діяли на території УСРР, не дотримувались елементарних правових норм, грубо порушували права українських громадян і діяли за прямою вказівкою з Москви. Це підтверджують й інші факти. Так, більшовики ще 1919 року відрядили до України московського чекіста В. Манцева, який очолив ДПУ УСРР і водночас став наркомом внутрішніх справ [16]. Саме він (його розстріляють у 1938 р. — **Авт.**) і орієнтував підлеглі йому правоохоронні органи УСРР керуватися у своїй практичній діяльності переважно російськими законодавчими актами.

Друге зауваження щодо аналізованих документів пов'язане з висилкою Корчака-Чепурківського О.В. за межі України.

Подібні заходи щодо інтелігенції, як відомо, були започатковані у Москві. Восени 1922 р. В.І. Ленін запропонував Феліксу Дзержинському підготувати висилку за кордон Радянської Росії тих інтелігентів, які "мали нахабство" відверто критикувати дії пролетарської держави робітників і селян. У результаті значна частина елітної інтелігенції Росії була вислана за кордон [18].

Наслідуючи приклад російських більшовиків, Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет (ВУЦВК) 5 грудня 1922 р. прийняв спеціальну постанову "Про адміністративне вислання" [19]. А Державне політичне управління за ініціативою другого секретаря ЦК КП(б)У Лебедя Д.З. (який займався "ідеологією") підготувало список осіб "нон-грата" серед викладачів Харкова, Києва, Одеси, Катеринослава та ін. Очевидно, до цього списку потрапив і О.В. Корчак-Чепурківський. Наприкінці 1922 — на початку 1923 рр. згідно з цим списком з України було вислано на Північ (можливо, на Соловки) і за кордон 70 професорів і кілька лікарів [20].

Саме цими обставинами можна пояснити те, чому Київське ДПУ так наполегливо намагалось вислати за кордон О.В. Корчака-Чепурківського. Але у зв'язку з тим, що звинувачуваний у контрреволюційній антирадянській діяльності не мав коштів для виїзду до Німеччини, вирішено було його в адміністративному порядку вислати у віддалені райони РСФСР. А якщо так, то вчений автоматично опинявся поза законом. Тому ДПУ, керуючись 57-ю статтею Кримінального Кодексу УСРР і згаданою постановою ВУЦВК "Про адміністративне вислання", поставило перед Укрголовпрофобром вимогу звільнити професора О.В. Корчака-Чепурківського від займаних посад. І цю вимогу було виконано: 8 грудня 1922 р. Овксентія Васильовича звільняють з посади декана медичного факультету та завідувача кафедрою загальної і соціальної гігієни Київського медичного інституту. Про це свідчить останній документ слідчої справи № 210/7735, заведеної органами ДПУ на академіка О.В. Корчака-Чепурківського.

№ 7
Донесение
в Госполитуправление
Секретно

Согласно отношения Укр-главпрофобра от 8.XII.с.г. (1922 г. — Авт.) № 8652 нижепоименованные профессора

устранены от занимаемых должностей.

Дувинский — по Инст[итуту] Н[ародного] Х[озяйства]

Яната и Гермайзе — по Киевскому Политех[ническому] институту и ВИНО

Корчак-Чепурковский и Кистяковский — по Мед[ицинскому] Институту.

О чем довожу до сведения.
Завгубпрофобром

(Штайбер)

Секретарь (Цаповецкий)

ЦДАГО України. -Ф.26.3. -
Оп.1.-Спр.44044. -Арк.18.

Оригінал. Машинопис.

Після встановлення основної причини і точної дати звільнення академіка Корчака-Чепурківського О.В. з посад, які він обіймав у Київському медінституті, необхідно конкретизувати питання, куди саме радянські каральні органи вирішили заслати вченого для відбування покарання за "руйнівну антирадянську діяльність".

Відповідь на це питання дає сам Овксентій Васильович. В анкетній відомості, заповненій власноруч, яка зберігається в архівних фондах Президії НАН України, він з цього приводу дає таке пояснення: "За часи радянської влади притягався до відповідальності за к-р (контрреволюцію — **Авт.**) у 1923 р. і в адмін[істративному] порядку був присуджений до заслання до В'ятки на 3 роки" [21]. Цей запис свідчить про те, що Київське ДПУ ухвалило не відміняти свого попереднього рішення, а змінити лише пункт призначення: замість Німеччини вислати вченого в адміністративному порядку на 3 роки до В'ятки (Кіровська область Російської Федерації).

На засланні О.В. Корчак-Чепурківський перебував не три, а один рік. Це пояснюється тим, що керівництво ВУАН неодноразово зверталося з клопотанням до тодішньої влади про повернення вченого до академії, де він працював перед засланням. Останнє клопотання, з яким звернулися офіційні представники академії від імені спільного зібрання Ради ВУАН (протокол № 171) з аналогічним проханням до РНК УСРР дало позитивний результат [21]. Відповідні органи тодішньої української влади слідчу справу академіка О.В. Корчака-Чепурківського переглянули, попередню постанову скасували і дозволили повернутися до Києва та відновити наукову діяльність у стінах ВУАН. Цю подію у згаданих анкетних відомостях вчений трактує так: "У січні 1924 р. справу було переглянуто і постанову відмінено. Одержав дозвіл повернутися до Києва, і знято обмеження прав наукової й громадської діяльності" [23].

Отже, виявлені і проаналізовані недоступні раніше архівні документи та інші використані матеріали дозволяють дати аргументовану відповідь на питання, поставлені на початку статті.

1. Відомого українського вченого-медика О.В. Корчака-Чепурківського, який віддав педагогічній діяльності понад 19 років свого життя, каральні органи (ДПУ) тодішньої української влади вольовим рішенням від 08.12.1922 усунули від викладацької роботи у Київському медичному інституті, безпідставно звинувативши у "руйнівній антирадянській діяльності". Це рішення було вкрай несправед-

ливим, бо саме він зробив чи не найбільший внесок у становлення і розвиток вищої медичної школи в Україні.

2. Корчак-Чепурківський О.В. відбував покарання у 1923 р. не у Москві, як вважалося раніше, а перебував на засланні у В'ятці (Російська Федерація). І лише неодноразові клопотання ВУАН перед органами влади призвели до того, що вченого було за рік повернуто до Києва на попереднє місце роботи.

3. Деталізація описаних у статті маловідомих сторінок біографії академіка О.В. Корчака-Чепурківського дозволяє розширити наше пізнання про його непросте, часом драматичне життя, цілком віддане організації національної системи охорони народного здоров'я, вищої медичної школи та розвиткові української медичної науки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ганіткевич Я.В., Голяченко О.М. Овксентій Корчак-Чепурківський — фундатор національної вищої медичної школи та медичної науки (до 145-річчя з дня народження) // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. — 2002. — № 4 — С. 87; Голяченко О.М. О.В. Корчак-Чепурківський — видатний епідеміолог і громадський лікар (до 150-річчя з дня народження) // Інфекційні хвороби. — 2008. — № 1. — 105 с.

2. Кундієв Ю.І. Академік Овксентій Васильович Корчак-Чепурківський (трагічна доля вченого) // Український журнал з проблем медицини праці. — 2006. — № 1 — 77 с.

3. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі — ГДА СБУ). — Т. 2. — Спр. 69270 ФП. — Арк. 110.

4. Касьянов Г. "Диктатура пролетаріату" і наукова інтелігенція: Україна, 1920-ті роки // Вісник Академії наук України. — 1992. — № 6. — 90 с.

5. ГДА СБУ. — Т. 2. — Спр. 69270 ФП. — Арк. 110; Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України). — Ф. 263. — Оп. І. — Спр. 44044. — Арк. 1, 14.

6. Корчак-Чепурківський О. Основні етапи будування та

розвитку вищої медичної школи у Києві за перше десятиліття існування радянської влади на Україні // Укр. медичні вісті. — 1928. — № 9-10. — С. 28.

7. Ганіткевич Я.В., Голяченко О.М. Вказ. праця // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. — 2002. — № 4. — С. 87.

8. Державний архів м. Києва (далі — ДАК. — Ф. Р-936. — Оп. 72. — Спр. 92. — Арк. 6.

9. Корчак-Чепурківський О. Вказ. праця. — С. 34.

10. Москаленко В.Ф., Ляхоцький В.П. Таврований епохою // Науковий вісник Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця. — 2006. — № 1. — С. 183.

11. ЦДАГО України. — Ф. 263. — Оп. І. — Спр. 44044. — Арк. 7.

12. Там само. — Арк. 10.

13. Там само. — Арк. 13, 14.

14. Кульчицький В.С. Феномен національної радянської державності // Україна: утвердження незалежної держави (1991-2001). — К.: Альтернативи, 2001. — С. 104.

15. Там само.

16. Пристайко В.І., Пшенніков О.М., Шаповал Ю.І. Шлях на Соловки // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. — 1997. — № 1/2. — С. 50.

17. УССР. Государственное политическое управление. Отчет о политической деятельности (январь-июнь 1922 года) // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. — 1977. — № 1/2. — С. 321.

18. Касьянов Г. Вказ. праця. — С. 91.

19. ЦДАГО України. — Ф. 263. — Оп. І. — Спр. 44044. — Арк. 17.

20. Касьянов Г. Вказ. праця. — С. 91.

21. Архів Президії НАН України. — Оп. 2. — Спр.: Дійсний член АН УСРР Овксентій Васильович Корчак-Чепурківський. 1937-1947 рр. — Арк. І зв.

22. Кундієв Ю.І. Вказ. праця. — С. 77.

23. Архів Президії НАН України. — Оп. 2. — Спр.: Дійсний член АН УСРР Овксентій Васильович Корчак-Чепурківський. 1937-1947 рр. — Арк. І зв.

Надійшла до редакції 18.02.2012.